

הפחד

5 הפחד מידה שלילית ותוצאה של חטאים או מעלה טובה של עובד אלוקים?

משלי פרק כח

(יד) אֲשֶׁר־יֵאָדָם מִפְּחַד תְּמִיד¹ וּמִקֶּשֶׁה לְבֹ: יְפֹל בְּרָעָה:

רש"י משלי פרק כח פסוק יד

(יד) מפחד תמיד - דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה:

ישעיהו פרק לג

15 (יד) פָּחַדוּ בְּצִיּוֹן חֲטָאִים אַחֲזָה רַעְדָה חֲנָפִים מִיּוֹן יְגֹר לָנוּ אֲשֶׁ אֹכְלֵה מִי־יְגֹר לָנוּ מִוִּקְדֵי עוֹלָם:

רד"ק ישעיהו פרק לג פסוק יד

(יד) פחדו בציון - החטאים שהיו בציון פחדו כאשר ראו מחנה אשור הגדול והחנפים שהיו בה אחזם רעדה: ואמר מי יגור לנו - כלומר מי יעמוד בעבורנו כנגד מחנה הזה שהוא אש אוכלה ומוקדי עולה, והחטאים והחנפים אשר בציון הם שפחדו כי לא בטחו בה' שיצילם והם שבנו וסיעתו אבל הצדיקים אשר בה הם פחדו ובטחו בה' ולא אמרו מי יגור כי ידעו כי האל יצילם בשבם אליו וזעקם והתפללם לפניו והם חזקיהו וסיעתו: 25

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ס עמוד א

30 ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציין. חזייה דקא מפחיד, אמר ליה: חטאה את דכתיב פחדו בציין חטאים. אמר ליה: והכתיב אשרי אדם מפחד תמיד! -

¹ עיין פירוש המלבי"ם במקום. ובפירוש המלבי"ם לישעיהו פ"ט פסוק טז' על ההבדל בין פחד לחרדה. ע"ש

אמר ליה: ההוא בדברי תורה כתיב. יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא, אתנח. אמר ליה: יסורים בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה? דכתיב כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי. - והא כתיב: אשרי אדם מפחד תמיד! - ההוא בדברי תורה כתיב.

35

רש"י מסכת ברכות דף ס עמוד א

בדברי תורה כתיב - אשרי אדם מפחד תמיד - שמא תשתכח ממנו, שמתוך כך הוא מחזיר לשנותם תמיד.

תוספות מסכת גיטין דף נה עמוד ב

40 אשרי אדם מפחד תמיד - בפי הרואה (ברכות ס). אמרינן חזייה לההוא גברא דהוה מפחד א"ל חטאה את דכתיב פחדו בציין חטאים ופריך מקרא דהכא ומוקי לה בדברי תורה שדואג שלא ישכח תלמודו וחוזר על משנתו תמיד וכו'.

45

מסילת ישרים פרק ט בביאור מפסידיד הזריזות וההרחקה מהם:

50 "... עוֹד מִמְּפִסְדֵי הַזְרִיזוֹת הוּא רֹב הַפְּחַד וְגוּדֵל הַמּוֹרָא מִן הַזְּמִן וְתוֹלְדוֹתָיו, כִּי פֶעַם יִירָא מִהַקּוֹר אוֹ מִהַחוּס, וּפֶעַם מִהַפְּגָעִים, וּפֶעַם מִן הַחֲלָאִים, וּפֶעַם מִן הַרוּחַ, וְכֵן כֹּל כִּיּוּצָא בִּזְהָ. הוּא הֶעֱנִין שֶׁאִמַּר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם (משלי כו): אִמַּר עֲצַל שַׁחַל בַּדֶּרֶךְ אֲרִי בֵּין הַרְחוּבוֹת. וְכֵּן גִּינּוּ חֲכָמִים זְכוּרֹנִים לְבִרְכַּה הַמְּדָה הַזֹּאת וַיַּחֲסוּהָ אֶל הַחֲטָאִים, וּמִקְרָא מְסִייעִם דְּכָתִיב (ישעיה לג): פָּחַדוּ בְּצִיּוֹן חֲטָאִים אַחֲזָה רַעְדָה חֲנָפִים, עַד שֶׁאִמַּר אַחַד מִן הַגְּדוֹלִים אֶל תִּלְמִידוֹ בְּרֵאוֹתוֹ אוֹתוֹ מִתְּפַחַד, חֲטָאָה אֶת (ברכות ס). אֵלָּא עַל זֶה נֹאמַר (תהלים לו): בֵּטַח בַּה' וְעֵשָׂה טוֹב שְׁכֵן אֶרֶץ וְרַעַה אֲמוֹנָה"

55

מסילת ישרים פרק כד בביאור יראת חטא:

60 "...והנך רואה היחס הגדול שבין יראה זו ויראת הרוממות שזכרנו, כי התכלית בשניהם שלא לעשות דבר נגד רום כבודו יתברך, אמנם ההבדל שביניהם שבעבורו תחשב כמין אחר, ובשם אחר תקרא, הוא, כי יראת הרוממות הוא בשעת המעשה או בשעת העבודה, או בפרק העבירה, דהיינו או בשעה שהוא עומד ומתפלל או עובד, שאז יבוש ויכלם ירעש וירעד מפני רום כבודו יתברך, או בשעה שמזדמנת עבירה לפניו והוא מכיר בה שהיא עבירה, שיעזוב

65 מלעשותה למען אשר לא יעשה דבר למרות עיני כבודו ח"ו, אך יראת החטא היא בכל עת ובכל שעה, שהנה בכל רגע הוא ירא פן יכשל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו ית', ועל כן נקראת יראת חטא, כי עיקרה יראה מן החטא שלא יכנס ויתערב במעשיו מחמת פשיעה והתרשלות או מחמת העלם יהיה באיזה דרך שיהיה:

70 והנה על זה נאמר (משלי כ"ח): אשרי אדם מפחד תמיד, ופי' ז"ל (ברכות ס): ההוא בדברי תורה כתיב. כי אפילו בשעה שאינו רואה המכשול לנגד עיניו צריך שיהיה לבו חרד בקרבו פן טמון הוא לרגליו והוא לא נשמר, ועל יראה זאת אמר משה רבינו ע"ה (שמות כ): ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, כי זה עיקר היראה שיהיה האדם ירא ומזדעזע תמיד עד שלא תסור יראה זו ממנו כי על ידי זה ודאי לא יבוא לידי חטא, ואם יבוא כאונס יחשב. וכו'"

חובת הלבבות הקדמה:

80 "...וכאשר זממתי לעשות מה שהסכמתי עליו מחיבור הספר הזה, ראיתי, כי אין איש כמוני ראוי לחבר חיבור כמוהו... וכאשר זממתי להסיר משא הטרור הזה מעלי ולהניח לי מחברו, שבתני וחשדתי את נפשי על בחרה במנוחה ולשכון במעון העצלה בהשקט ובבטחה, ... וכמה חסרונים גרם אותם הפחד, וזכרתי דברי האומר: "מן הזהירות שלא תרבה להיזהר", וכו'.

נתיבות עולם נתיב הבטחון פרק א:

90 "...וזה שאמר הכתוב (שם כ"ט) חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב. ור"ל כי כאשר האדם יחד מורה זה על מעוט בטחון אשר יש לו בו ית' ודבר זה יתן אליו מוקש, כי הוא הפך מה שאמר בוטח בה' ישוגב, שר"ל שהוא מתחזק ביותר בשביל בטחונו ששם בו ית', כי כאשר יחד מורה כי אין לו בטחון כלל ודבר זה מוקש אליו:

95 ובפרק הרואה (ברכות ס', א') ההוא תלמידא דהוי שקיל ואזיל אבתרי' דרבי ישמעאל ברי' יוסי חזייה דקא מפחד א"ל חטאה את דכתיב פחדו בציין חטאים אמר ליה והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד ההוא בדברי תורה כתיב. יהודאי בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא חזייה דקא מתנח א"ל יסורים קא בעי ההוא

גברא לאתויי אנפשיה דכתיב כי פחד פחדתי ויאיתיני א"ל והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד ההוא בדברי תורה כתיב. **ביאור זה כי המפחד הפך הבוטח בו ית', שהבוטח בו ית' אינו ירא כמו שאמר שלמה חרדת אדם יתן מוקש ובוטח בה' ישוגב, ולכך אמר יסורים בעית זכיון שאין בך בטחון אתה גורם ליסורים שיבאו.** ועוד כי הפחד גורם שיבואו יסורים על עצמו, כי הכלי אשר הוא שלם וחזק בעצמו אין צריך שיהיה ירא מן השבירה כאשר הוא חזק, אבל כאשר הוא רע קל הוא השבירה וזה שהוא מפחד מוכח שאינו שלם והוא כמו כלי רעוע שאמר פחד פחדתי ויאיתיני מפני שהוא כלי מרועע בשביל הפחד. לכך גבי ההוא דמתנח אמר יסורין קא בעי כו', **מפני כי אנחה שוברת חצי גופו של אדם ונחשב בשביל זה כלי מרועע ביותר ולכך הוא מוכן לשבירה לגמרי,** וההוא דמפחד דאמר חטאה את כי חטא קרוב לו השבירה בשביל חטאו ולכך הוא מפחד תמיד. ומקשה והכתיב אשרי אדם מפחד תמיד **ומוקי ליה בדברי תורה, ודבר זה יש לו טעם מופלג מאוד כי כאשר הדברים הם שייכים לאדם עצמו אין ראוי להפסד כי אם מצד החטא, בודאי אין ראוי לפחד שאין האדם עומד לפורעניות אלא א"כ היה הגורם החטא כדלעיל שאז הוא כלי קרוב לשבירה, ולפיכך אמר חטאה את שאם לא כן לא היה לו פחד כלל. ולא כן התורה שכבר התבאר במקומות הרבה כי אצל התורה נחשב האדם שבור, ולפיכך אמרו בפי' אין דורשין (חגיגה ט"ו, א') לא יערכנה כסף וזהב וזכוכית וכל כלי פז אלו דברי תורה שקשים לקנות כזהב ונוחים להשתבר ככלי זכוכית, והטעם בארנו בפרקים כי קשה על האדם לקנות דבר שאינו שייך אל האדם כי תורת ה' היא לא תורת האדם עד שיקנה את התורה ואז היא תורת האדם, ולפיכך קשה לאדם לקנות התורה ככסף וזהב, ונוחים להשתבר ככלי זכוכית, כי אע"ג שקנה התורה אין זה קנין גמור כי לא יתחבר השכל עם האדם שהוא גשמי חבור גמור. ולכך בדברי תורה יש לאדם לפחד תמיד, כי בדבר הזה שהוא התורה נחשב האדם כלי שבור והוא נוח להשתבר ולכך יש לו לפחד תמיד מפני שהוא קרוב אל השבירה ודבר זה מבואר:**

לאמונת ענתו ח"ז "בשמך נבוס קמנו" עמ' קפג:

הקדמה שניה:

35 כוחות נפש שונים יש בקומתו הרוחנית של האדם, ומקובל לחלקם לארבעה עיקריים: שכל, רגש, רצון דמיון.

השכל, החשוב והעיקרי בכוחות, מכונה בדברי הראשונים 'מלך הכוחות' מפני שהוא צריך להיות המכוון, השולט, המארגן והמסדר את כל כוחות הנפש העומדים תחת מרותו, והם: הרגש לסוגיו השונים; הרצון המכוון לבחירה טובה או להפכה; הכח היותר נמוך, הדמיון. יש להרחיב מעט בהבנת כח הדמיון, נושא סוגייתו.

עניינו המיוחד של הדמיון הוא בחיבור השכל עם הגוף, הרוחניות עם החושים. החושים מקשרים את האדם עם העולם הרחב שמסביבו. הם המאפשרים לו קישור ממשי ועמוק, קישור חי ובריא עם המציאות הגשמית. לא קישור רוחני, מופשט, אלא התחברות בלתי אמצעית של ראייה, שמיעה ומישוש וכדומה. אף השפעתם של החושים רגעית היא וחולפת. לרגע רואה האדם בר מה, לרגע טועם או מריח, ומיד פג ממנו אותו קישור. משפחה השפעתו הרגעית של החוש, שמור וקלוט הוא בדמיון. מכוחו של הדמיון זוכרת הנפש את חוויות החושים.

בשם הרמב"ם מובא החוק המסכם בתמצית את היחס שבין הכוחות: "אין איש בשכל ואין מין - כלל - בחוש". אין החוש והדמיון, קולטים ענין כללי, כי אם דברים פרטיים בלבד. חוש הטעם, לדוגמא, חש בטעמים של המוני פרטים איתם הוא נפגש, ורשמי חוויותיו נשמרים אחרי כן בכח הדמיון. אמנם אין הם מכירים מושג כללי, מושג מופשט של מתיקות, מושג כולל המשותף לכל העצמים המתוקים. לעומת זאת כוחו של השכל הפוך הוא - 'אין איש בשכל', אין בו תפיסה של פרט זה ופרט אחר, אלא תפיסה כללית של מושגים מופשטים. מכיר הוא את מושג המתיקות אך אינו יכול לחוות חויה חושית של טעם מתוק בסוכר וכדומה. למפגש החי עם המציאות זקוק אפוא השכל לחושים ולדמיון האוגר אותם בקרבו.

תפקיד חשוב נוסף יש לדמיון והוא, הארגון המעשי של הכוחות. החיים זורמים, בסופו של דבר, כפי הנקלט בדמיון. כל עושר החכמה הנקלטת באדם בלימודו ועמלו בתורה, וכל עומק רשמי המוסר ויראת-שמים הנחקקים בקרבו, נכללים ונאצרים בצירוי דמיונותיו והם המורים לו בכל רגע ורגע מה ראוי לעשות וממה ראוי להישמר. הדמיון מהווה מין מצפן מוסרי וערכי אשר בעזרתו הולכים החיים במהלכם הטבעי. הן לא בכל

רגע ובכל עניין יכול האדם לחשוב ולעין בספרים כיצד לנהוג, ולא בכל דבר יכול הוא לשאול שאלת חכם. לא כך בנויים החיים. זורמים הם במהירות ותובעים תשובה והדרכה מיידית בעניינים רבים. לזה מסייע הדמיון. עמל התורה, רוב החכמה ורשמי רעיונות המוסריים נקבעים בצירורים טובים וישרים בכח הדמיון. כל מה שחינך האדם את עצמו, כל מה שהתעלה בדרכה ובכוננתה של תורה, נאצר בקרבו בכח המדמה, והוא המורה לו בכל דבר ועניין מה נכון לחשוב, לדבר ולעשות. הוא המאפשר את הצעידה הטבעית בדרך הטוב והרתיעה הטבעית מן הרע. על כן חלק ניכר מעבודתנו הרוחנית סביב הדמיון הוא - ליישר אותו, לטהר אותו, להתאים את ציוריו לחפץ ד', למגמת האמת והיושר, כדי שיהא בכוחו להוציא אל הפועל את החיים בשלימותם. אולם, על אף חשיבותו, הרבה למטה מכח המחשבה מקומו, וכן ראוי להיות. לעולם מוכרח להישמר היחס הנכון שבין הכוחות, אוי לו למי שמהפך את סדריו, ותחת שלטון השכל תופסים בו הדמיון או הרגש מקום בראש ומדריכים ומכוונים את חכמתו ורצונו. מצב זה אינו נורמלי ועלול להזיק מאוד. לא לחינם, בשונה מכל החי על פני האדמה, עומד באדם הראש, כח המחשבה, למעלה מכל איבריו, כשולט וכמפקח על כולם. הוא הצריך לעבד את כל נתוני החושים, למינים ולהבחין בהם בין טוב לרע ובין אמת לשקר. אם יסלף האדם דרכו ויכניס לקרבו שלל ציורי החוש והדמיון בלא לבררם בביור מוסרי הגון, עמוק ומדוייק - ימצא עצמו מדרדר בדרך חתחתים ללא מוצא ותיקון".

עין איה / ברכות ב / פרק תשיעי-הרואה / קעד. ברכות ס/א

90 ההוא תלמידא דהוה שקיל ואזיל בתרי דר"י נר"י כו' חזייה דקא מפחיד א"ל חמאה את, כו', ההוא בד"ת הוא דכתיב. **הפחד יבא מפני מצב הנפש שאינו דומה ומתאים אל המציאות הכללית, כי כל דבר וענין המתאים אל המציאות הכללית אין לפחד ממנו.** ע"כ מי שאין בידו חטא ולא הפסיד יחושו אל המציאות הכללית לא יפחד כלל. רק החוטא, שנתק את נפשו מסדר המציאות הישר ע"פ דרכיו המעוותים, הוא יפחד. **ובכלל לפי מושגי השכל הטהור אין מקום לפחד, ע"כ כל זמן שהאדם הולך בדרכי היושר הוא מתיחש אל השכל ודבק עמו, אינו מוכשר להיות מתפחד.** אמנם בהענות דרכו ויצא מדרך השכל אל אשר ישארו הדמיון, אז כבר יש מקום

לפחד, כי בסדרי הדמיון ישנם הרבה בלהות נוראות. ע"כ מאן דמפחיד אינו כ"א חטאה, הנקשר אל הדמיון ושולט עליו הפחד, שהוא בא מהדמיון המתפרץ על הדעת כדברי החכמת שלמה. אמנם כל זה שאין מקום לפחד הוא רק המתפחד מפני איבוד דבר שהוא לפי ערכו, שע"ז אין לפחד כ"ז שהולך הוא במשרים. אבל כשהאדם נותן לבו לקנות ערכים ומעלות גדולות מערכו, היא מעלת ד"ת שרמה ויקרה היא מערכו של אדם, פה יש מקום לפחד גם בהיותו הולך בדרך ישרה וגם ע"פ השכל הטהור בלא צללי הדמיון, כי האושר גדול והערך רב ונפרד ממנו. ע"כ אע"פ שפחד זה לא יזיז את האדם ממנוחת נפשו, שהרי כיון שהוא משים לב אל זה הפחד כבר הוא זוכה בחלקו, שאין ד"ת נאבדין באמת כ"א במי שחפץ לאבדם, אבל מי שתקפה עליו משנתו סגולת התורה זורחת עליו, מ"מ מקום לפחד הקל המעורר לזהירות יש כאן.

15 מוסר אביז / מדות הראיה / פחדנות
 ב. הפחדנות היא יראה רעה א*, והיא מאבדת את הון ב) יראת-שמים האמתית ע"י תערובתה, ע"כ צריכין להתחנך בחינוך של גבורה ואומץ לבב, ואז יהיה כלי מוכשר לקבל היראה שהיא בעצמה גבורה.

20 ד. הפחדים הם פתיות גמורה, אין לאדם לפחד כלל כי-אם להזהר, יותר שהוא פוחד הוא נופל, וכשהוא מתפחד, מעצם הפחד בא לו המכשול. ע"כ צריך הוא להתגבר בשכל לדעת שאין לו כלל ממה להתפחד. כל ציורי הפחד הנם רק צבעים פזורים מצויר גדול שצריכים להשלימו, וכשממלאים אותו הם מצטרפים לכולו להמשיך בטחון גדול ועצום מאד, הממלא את כל הנפש עז וגבורה. והמזיקין עצמם וכל צללי בלהותיהם מתהפכים לכחות מסעדים ועוזרים, המשמחים ומרחיבים את הדעת, ומציאות הרע והקלקול שבהם כלה לגמרי, ומרץ-החיים שבהם מתהפך לכח מעודד באומץ קודש, וששון ושמחה ישיגו ד), וחדות ד' מעוכם ה).

35 מתחלפת על יראת המחשבה, וכיון שהאדם מתחיל להיות מתירא לחשוב, הרי הוא הולך וטובל בבוץ הבערות, הנוטלת את אור נשמתו, מכשלת את כחו, ומעיבה את רוחו.

דרשות הר"ן הדרוש השנים עשר

40 וכן הענין בעצמו ביהונתן בן שאול שביקש לעשות דבר לא ניסחו מעולם תופש חרב וחנית, והוא שרצה להכות הוא ונושא כליו בעם רב מאד, וגם לעבור במקום צר אשר היה ראוי שלא ימלטו ממנו אלף אלפים, כמו שהעיד (שמ"א יד ד - ה) ובין המעברות וגוי' השן האחד מצוק וגוי'. וכמו שנגלה מעלייתו שהוצרך לעלות על ידיו ועל רגליו (שם יג). וכשעלה בדעתו לעשות הגבורה הגדולה הזאת, ביקש לדעת אם הם אמיצי לב או פחדנים, כי אם ימצא שהם אמיצי לב, לא ינסה לעשות זאת, ואם ימצא שיפחדו, ידע שטבעם בלתי מוכן לגבורה. כי תנועות הפחד והגבורה הם הפכיות, כי תנועת הרוח מחוץ לפנים, ותנועת הגבורה היא מפנים לחוץ. וסיבת התחלפות כל זה, כי הפחד מסובב מדם דק מימי קר, ולכן מפני קרירותו ודקותו הוא כבד התנועה לחוץ, ותקל יותר תנועתו מחוץ לפנים, ולכן יקבל רושם הדברים המפחידים מהרה. ותנועת הגבורה מסובבת מדם עב רב החום, בלתי עכור, וזה לרוב חמימותו ודקותו יוליד רוח רב תקל תנועתו מבפנים לחוץ, ולזה יהיה מוכן לגבורה עד שלא יתחדש בבעליו הפחד והעיצבון, כי בעלי הגבורה לא יפחדו ולא יתעצבו, כי העיצבון היא התקיים צורת ההיזק בדמיון, ובעלי הגבורה לא יתעצבו, כי להפלת תנועתם בנקמה ולקלותם, ידומה להם כאילו כבר נעשה, ולהתקיים הדמיון ההוא, תסור צורת המזיק מהדמיון.

אורות הקודש / חלק ג - ראש דבר / עמוד כו / ט

החסרון היותר גדול שיש בתכונתה של יראת שמים, שאינה מחוברת יפה באורה של תורה, היא מה שבמקום יראת חטא, היא